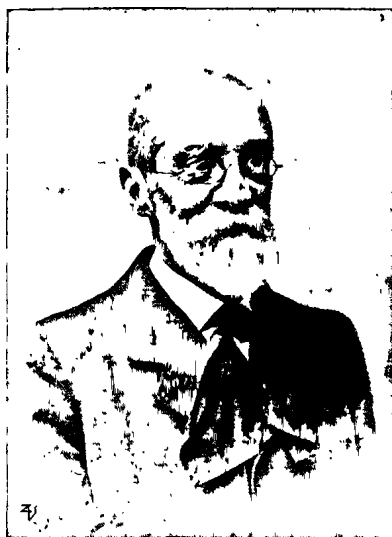

Հայագէտ Պրոֆ. Զ. Տեղա

գործերով, իմաստուն վարդապետութեանց լուսով, բանաստեղծութեան արծարծուն բոցերով:

Ուրիշ Հաւաքածոյի մը մէջ, Նուիրուած Վ. Բեկիւնիի ծննդեան հարիւրամեկին, զետեղեցի Բոհնմիայէն եկած ժողովրդական երգիկ մը: Հեզիկ ու բարեպաշտիկ բառեր կան մէջը՝ որ վանքի հընչիւններուն հետ աններդաշնակութիւն չեն կազմեր. կ'ուզեմ անոնց արձագանքը պահել:

Է. Տեղա

ՅՈՒՐԵԼԵԱՆՆԵՐ

ՊՐՈՓ. ՏԵՂԱՅԻ ՏԻՍՆԱՄԵԱԿ

Իրեւ հայագէտ եւ իր Թղթակից «Բագմավէպի» ծանօթ է Ուսուցչապետ Ե. Տեղայի անունը՝ մեր պատուական ընթերցողներուն:

Հայկական ուսումնասիրութեամբ եւ հայ ազգով զբաղող Եւրոպացիները՝ սիրելի են մեզի հայու չափ. եւ անոնց կեանքի մանրամասնութիւնը հետաքրքրական պատի ըլլան բոլոր մեր ազգայնոց:

Մայիսի կիսուն Պատուան իր յարգանքները եւ համակրութիւնը ծրարեց ոսկեղէն մետալիոնի մը մէջ եւ Նուիրեց զայն իր պատկառելի ուսուցչապետին՝ Է. Տեղայի՝ անոր յիսնամեայ Ոսկեղէն Յորեկեանին ատթիւ:

Այդ համակրական ցոյցերուն դիմաց, ծափահարութեանց մէջ մենք հայերս՝ զուարթ հպարտութիւն մը կը զգանք, քանի որ զիտենք թէ Յորեկեարը իր այդ յիսուն տարուան կեանքին մէջ զբաղած է նաեւ հայ գրականութեամբ եւ հայ կեանքով:

Մինչդեռ Պատուան իր Ուսուցչապետին յիսնամեայ յորեկեանը կը տօնէ, մենք միևնոյն ժամանակ կրնաք Հայագէտ Ուսուցչապետ Տեղայի քառասնամեակը տօնել. վասն զի նա առաջին անգամ 1869ին

սա իրաւունք ունենայ ամօթահար շիկնեցնելու զայն, յանցանքն իմա է, որ այլ եւ չեմ զգար այն վառվռուն զեղեցկութիւնը որ մեր ժողովուրդն ունի: Իմ նախընտրած չափերէն մին՝ բանաստեղծին ուզածը չէ, սակայն թարգմանչին բմահանդը եպերելի չէ: Վերջատանջներու ներդաշնակութիւնը, որ մեր քով անսովոր են, հաճելի էին Յոյներուն. ինչպէս նաեւ ութհարիւրի մեծ բանաստեղծներէն մէկուն, Սուիբերուի. հակիրճ գրութեանց մէջ կրնան գոհացնել թէ՛ գրողն եւ թէ ընթերցողը:

Պետօֆիի ստանաւորներուն վրայ քանի մը խօսք ալ ինծիք աւելցուցի: Գիտենք՝ թէ պատերազմի մէջ նայալտացած այս դիւցազին այրին՝ շուտով նոր ամուսին գտաւ. սակայն կախարդանքը, որ կայ բոլոր ճշմարիտ բանաստեղծից մէջ, չգործեց՝ կարողաւ համար զայն ապագային մէջ: Արդարեւ լացող հայրենիքը միտքաբերուած է ճշմարիտ բարեկամներէ, վեհանձն

հրատարակած է իր հայկական անդրանիկ ուսումնասիրութիւնը¹ :

1869էն աստին մօտաւորապէս յիսունէն վաթսուն գրքոյկներ հրատարակած է Ուսուցչապետ Տեգան ի նպաստ հայ բանասիրութեան, հայ գրականութեան և հայ դասին :

Ուսուցչապետին հայկական ուսումնասիրութեանց նիւթ մատակարարած են Ազաթանգեղոս, Նեմեսիոսի Հայկական թարգմանութիւնը, Եղիշէի Վարդանանց պատմութիւնը, Հայ-վիենտը, Հայաստանը, Ս. Քրիստափորը հայկական թարգմանութեան մէջ, Հայ ճանապարհորդ մը (Թովմա Եթովպացին), Հ. Ալիշանը, Գր. Աղթամարցոյ իմ այգին տաղը, Հ. Բ. Սարգիսեանի Եւազրի հրատարակութիւնը, Զօպանեանը և այլն : Վերջերս հրատարակեց նաև Հ. Ա. Ղազկեանի Ենէականի թարգմանութեան և Հայ Ժամագրքին վրայ ըրած բանախօսութիւնները :

Ու հայասէր Յոբելեարը ամենայն սիրով յանձն առաւ աշխատակցել «Գեղուհի»² նկատելով որ իր աշակցութեամբ կը նպաստէր նաև հայ որդիներուն :

Վստահ ըլլալով որ հայ ազգը ունի իր սրտին մէջ այն զգացումները ինչ որ մենք՝ ղէպ ի ուսուցչապետը, կը համարձակինք ամբողջ ազգի մը անկեղծ զգացումներուն թարգմանն ըլլալ, մաղթելով իրեն իր գործունէութեան Աղամանդեայ Յոբելեանը : Անկեղծ մաղթանքներ են որ կ'ուղղուին հայ սրտերէն ղէպ ի Յարգոյ Յոբելեարը, վասն զի ինքը զրեթէ միակն է իտալիոյ մէջ՝ որ պիտի շարունակէ թարգմանն ըլլալ հայկական գրական նորութեանց, հայկական տառապանքին :

ԱՆ. ԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ 25ԱՄԵԱԿԸ

Մեր հայ գրագէտներուն համար ամենէն քաջալերիչ և միանգամայն միաթափիչ հանդէսն է Յոբելեանը : Ընդհանրա-

րապէս հայ գրականութեան և գեղարուեստին նուիրողները նիւթապէս կը տան ջուին իրենց ասպարէզին մէջ, այդ՝ իրեն պատճառ ունի մեր ազգին յետաձգուածութիւնը գեղարուեստին մէջ. մեր մէջ զրագէտ մը իր գործերը հրատարակելու համար՝ պէտք է անօթի մնայ, իսկ Եւրոպիոյ մէջ պէտք է վարձատրուի : Անօթի մնած են զրեթէ բոլոր հայ գրագէտները՝ Պարոնեանէն սկսեալ մինչև Աղամանը :

Լաւ որ սակայն մեր ուսահայ եղբայրները գէթ յորեւիանով մը՝ վարդենի մը կը տնկեն փուշերու մէջէն 25 կամ 30 տարի քալող այդ մշակներուն դիմաց, և իրենց լրագրաց մէջ սիւներ կը նուիրեն այդ գեղարուեստի գործիչներուն :

Շատ մը հաստատութեանց և գրագէտներու յորեւիանները կը կատարուին այս տարի. և մայիս 2ին Մոսկուայի մէջ հանդիսաւորութեամբ տօնուած է Ա. Մատուրեանի քսանհինգամայ յորեւիանը. և աշնան պիտի կատարուի Շիրվանզադէի երեսնամեակը :

Ո՞վ է Ա. Մատուրեանը : Մեր տաճկահայ ընթերցողները քիչ կը ճանչնան զինքը ապահով, և լրագիրները իրենց յարգանքը կ'ուղղեն անոր՝ արտասպելով կովկասահայ լրագիրներու յօդուածները՝ որոնց մէջ կարելի է ճանչնալ Մատուրեանը :

Ա. Մատուրեանը մէկն է ամենէն համակրելի ղէմքերէն, որ արդի հայ գրականութեան մէջ փայլուն անուն մ'աւելցնելու համար՝ 1885էն աստին նիւթական անձուկ վիճակով տուած է հայ գրադարանին ընտիր հատորներ, և վեսելովսկի ծանօթ ուս հայասէր գրագէտը ծանօթացուցած զՄատուրեան ուս գրականութեան մէջ՝ թարգմանելով քանի մը ընտիր քերթուածները³ :

Մատուրեան 1865ին ծնած է Զաքարթալայի մէջ, աղքատ հօր զաւակ, և մահը որ եկաւ զինքն որը թողու՝ դեռ ա-

1. L'abbé Lourdet վերագրին տակ : Սա (ինչպէս կը տեղեկանայ Յարելի Ուսուցչապետը՝ Յակոբ Շ. Զրպետի քերականութեան Ներածութենէն) յօրինած է

հայերէն համառօտ քերականութիւն մը որ անտիպ կը մնայ :

2. Տես Մատենագիտութիւն Հ. Ա. Ղազկեանի :

ւելի խեղճութեան մէջ ձգեց փոքրիկ Մատուրեանը իր մօրը հետ։ Սկզբնական կըրթութիւնը իր ծննդավայրի ծխական դպրոցին մէջ առաւ։ Ետոյ իր օրուան հացին համար ստիպուեցաւ նիւթական գործերով զբաղիլ, առանց սակայն ձգելու իր գրիչը՝ որ թարգմանն էր իր բանաստեղծ մտքին ու տառապանքին, և ես կարծեմ Պ. Մատուրեան իր տառապալից կեանքին ազդեցութեան ներքե կրած է սա գեղեցիկ և զգայուն քերթուածը՝ որ բանաստեղծութեանց Բ հատորին սկիզբը զրուած է.

ԿԵԱՆՔ

Ո՛չ, ատելի չես դու, կեանք վշտալից,
Երբ քո խռովայոյզ, բազմահոգ զրկում
Ճանջելով մարդուն — նաև կարեկից,
Անկեղծ ընկեր ես նորան պարգևում։

Մանր չէ՛ քո խաչն, երբ մենք կորացած
Այդ խաչի տակին՝ խուլ հառաչելիս,
Ունենք մտերիմ, որ մեզ համազգաց,
Մեզ հետ խնդում է և մեզ հետ լալիս...

Երբ գիտենք, որ կայ գոյութեան կոպտւմ
Մեզ սիրող մի սիրտ—անձնուրաց ընկեր,
Որ միշտ պատրաստ է տանջանքի ժամում
Իւր սիրով սըրբել մեր արտասուքներ։

Եւ ո՛րպէս անյագ, ո՛րպէս համարձակ
Յառաջ, միշտ յառաջ ձգտում է հոգին,
Երբ կեանքում, որպէս յուսատու հրեշտակ,
Ընկերն ընկերին սեղմում է կրծքին։

Այնտեղ, մըտերմի սիրառատ զորկում
Եւ փուշն է — ծաղիկ, և՛ լացը — ծիծաղ.
Այնտեղ ձըմեռն է գարնան պէս ժպտում,
Այնտեղ և՛ մահուան համբոյրն է խաղաղ...

Տառապալից կեանքը՝ այո՛ անուշ է
Մատուրեանի համար, երբ նա իրեն ընկեր
և մտերիմ ունի զրիչը...

Եւ ատելի պէտք չէ՛ր ըլլար «կեանք»ը
բանաստեղծին համար, երբ նա՝ իր ծաղիկ հասակին (1884ին) մէջ օրական 40 կոպէկ կը ոտանար ի վարձ իր ծառայութեան, Բանաստեղծը՝ այդ տապաւնի մէջ իսկ հալածանքի ենթարկուած է միշտ. չէ՛ որ շատ մը հարուստներ իրենցմէ հետու կը բռնեն խեղճիները և տրամաբանողները, մանաւանդ արգարախոհները։

Մատուրեան հայ գրականութեան մէջ կը մտնայ թէ՛ իրրե բանաստեղծ, և թէ իրը թարգմանիչ։

Իրրե ինքնատիպ զրիչ՝ ան շատ սիրուած է ոռուսայերէն, և նոյն գնահատութեան պիտի արժանանայ տաճկահայերէն՝ եթէ ճանչցուի։ Մատուրեանը 1891էն առաջ երեցած է իր ժամանակի գրեթէ բոլոր գրական թերթերուն մէջ, 1891ին առաջին ազգամ երեցաւ իրրե բեղուն հեղինակ՝ իր «Բանաստեղծութիւններ» անուն հատորով, որուն մէջ կան թէ՛ իր և թէ իր սիրած բանաստեղծներու քերթուածները. Հայնէն, Պլեյշեյկէն, Լերմոնդովէն, Ուշանդէն, Թովմաս Մուրէն, և այլն։

Մատուրեանը երբ կը խօսի քեզ հետ իր քերթուածներով՝ ան ժողովրդական, անպաճոյճ բանաստեղծ մը կը թուի, բայց միանգամայն տաղանջաւոր, իրմէ հեռու

են ձեւակերպութիւնները. նա իրականութիւնը կ'երգէ, ինչ որ իր կեանքին զծերն են: Եւ վախճմ' Եւստորեանի քերթուածներուն պարզութիւնը ու բնականութիւնը տաճկահային դատողութեան դիմաց շատ բան կորսնցնել տան. չէ՞ որ տաճկահայը բանաստեղծութիւնը և զրականութիւնը քրտինքով գտնուած բառերուն մէջ, արտաքին ձեւին մէջ կը նկատէ: Արեւելեան է այդ դատողութիւնը և արեւելցի երգիչները իմաստէն աւելի՝ հանգ բառ կը փընդոն, որպէս զի արտաքին փայլին մէջ կորստի իրենց մտքին տկարութիւնը: Մըթ-նոլորտն է ճշմարտութեան դատաւորը. այս դատին մէջ երկու կողմն ալ ուժգնօրէն իրենց ձեւը պիտի պաշտպանեն, և Եւստորեանն ալ եթէ փորձէ պոլսական մթնոլորտին տակ ապրիլ, թերեւ, շատ բնական է, ինքն ալ վարակուի, ինչպէս դժբախտաբար վարակուի սկսան ան շատ մը արտասահմանի մէջ շնչող զրագէտները՝ երբ հոն վերադարձան:

Եւստորեան 1898ին հրատարակեց երկրորդ հատորը իր 1892-1898ի Բաւաստեղծութիւններու. — Սմբատ Շահադիբեանի ներանումնայ Յոքեիսանը (1882). — Երեւտեւ և հիւց տարի (տպ. 1898ին), նորէն իր ուսուցչին Սմ. Շահադիբի գործունէութիւնն. — Գրիի հաւաքներ (1901), հաւաքածոյ մը ինքնագիր և թարգմանածոյ զուարթ ոտանաւորներու:

Եւստորեան իբրև թարգմանիչ՝ տուած է արձակ և ոտանաւոր հատորներ. և վերջերս հրատարակեց երկու հատոր Ռոստոմատեղծների տիտղոսին տակ, Պուշկինէն, Լերմոնտովէն ևն, ընտիր կտորներով ծաղկաքաղ մը ձևացնելով: Պ. Լէօն իր Ռոստոմայ գրականօրիւնը հատորին մէջ (էջ 75) կը գրէ. «Պ. Եւստորեանը մեր նոր բանաստեղծների մէջ ամենահամաւերելին է իր տաղանդով... Պ. Եւստորեանի ամենամեծ առաւելութիւնն այն է, որ երգում է առանց ինքն իրան բռնադատելու, հարթ ու ողորկ և պարզ, շատ պարզ լեզուով»:

Եւ յորեւանը՝ որ. կու գայ հանդիսի

մը մէջ ամփոփելու բանաստեղծի մը ԶԸ-սանահինգ տարուան մտային արտադրութիւնները, գործունէութիւնը հայ զրականութեան մէջ, կը բաղձանք և կը մաղթենք՝ որ միտթարութեան հետ տայ Եւստորեանի նաև եռանդ՝ ուրիշ քսանհինգ տարուան մը մէջ կրկնելու իր արդիւնը՝ արժանաւայել ոսկեղէն յորեւանի մը:

Հ. Մ. ՊՈՏՈՐԵԱՆ

Գ Ե Ղ Ո Ւ Ն Ի Ն

Ե Ե Ի. ՄԱՄՈՒԼԻՆ ՄԷՋ

ԲԱՅԱՌԻԿ ԹԻԻ ՄԸ ԱՏԱՆԱՅԻ ԶՈՀԵՐՈՒՆ

Անտարակոյս մեր ընթերցողները կը յիշեն Ատանայի ահաբի ջարդերը, որուն մէջ քսան հազարէ աւելի Հայ անմեղներ զոհ գացին Միւսիւլման հրոսակներու ամբարիշտ անգթութեան, որոնք զրգուած և առաջնորդուած էին ջարդին, կողոպուտին և անլուր վայրագութիւններուն, այն վարչութեան խրախուսանքով՝ որ այլ ևս պիտի չի կարենար գործել այսպիսի անգութ գործեր:

Ատանայի դէպքերը՝ արդարացի կերպով կոչուեցան քսաներորդ դարու մեծ եղեռնը. բարեբաղդաբար վերջին արեան հոսուած էր՝ որ իր ազերական Ապտիւլ Համիտին ըղեղին մէջն ունէր: Այդ դէպքերէն Հայ ժողովրդին ունեցած խեղճութիւնները տխուր գոյներով նկարագրուած են Ատանայի թերզեան Եպիսկոպոսին նամակին մէջ: Հայ ազգը երբայրական բնական զգացումով մղուած՝ ջանաց բոլոր ուժովն ջարդերէն ողջ մնացածներուն օգնութեան հասնիլ. բայց որովհետև ամուրջից ցաւը ահաւոր էր, և չափազանց փոքր կարևոր միջոցները անոր դիմադրաւելու, Հայ ազգը չի վարանեցաւ կոչ մ'ընելու մարդկային համերաշխութեան զգացմունքին, ամէն միջոց ի գործ դրուեցաւ նպաստներ հաւաքելու:

Ս. Ղազարու Հայ հաստատութիւնը այս նպատակով հրատարակեց հիմնալի բա-